

Marta Stasińska

Oddział Psychiatrii Sądowej Szpitala Specjalistycznego
im. dra J. Babińskiego
Kraków

Rola matki w rozwoju i utrzymywaniu się związku kazirodczego

W artykule przedstawione są wyniki badań zjawiska kazirodztwa w jego „klasycznej” postaci – seksualnego wykorzystania niepełnoletniej córki przez ojca lub mężczyznę pełniącemu rolę ojca (ojczym, konkubent matki). Przedmiotem badań była przede wszystkim osoba matki, jej cechy oraz jej relacje ze sprawcą i córką – ofiarą nadużycia. Zainteresowanie autorki skoncentrowało się głównie na ewentualnym wpływie matki na utrzymywanie się kontaktów kazirodczych. W badaniach opierano się na teorii systemów rodzinnych oraz przedstawionej przez Marię Beisert propozycji systemowego rozumienia zjawiska kazirodztwa.

W badaniach wykorzystano autorski kwestionariusz do analizy opinii sądowo-psychologicznych. W przypadku kilku zmiennych wykazano ich znaczący wpływ na przebieg i zakończenie kazirodczej relacji. W większości przypadków pomiędzy badanymi zmiennymi zależnymi a poszczególnymi, mającymi nań wpływać czynnikami, stwierdzono istnienie związku o przeciętnej sile. Takie wyniki świadczą o tym, że nie istnieje czynnik dominujący, mający decydujący wpływ na czas trwania kazirodczej relacji oraz na podjęcie przez matkę decyzji o jej ujawnieniu. Kazirodztwo jest zjawiskiem bardzo złożonym, wieloczynnikowym i wielorako uwarunkowanym. Dlatego, dla pełnego zrozumienia tej sytuacji, celowe wydaje się stworzenie wielowymiarowego modelu kazirodztwa, uwzględniającego wszystkie wymienione zmienne, a także inne dane dotyczące matki, których nie brano pod uwagę w opisywanych badaniach.

Zjawisko kazirodztwa – szczególny przypadek przemocy seksualnej wobec dziecka, z racji swej ogromnej szkodliwości wymaga dokładnego poznania. Dotychczas badacze tego problemu koncentrowali się przede wszystkim na osobach sprawcy i dziecka-ofiary (Conte 1991; Friedrich 1990; Glaser, Frosh 1995; Gromka 1988; Herman 1999; Imieliński 1985, 1990; Lew-Starowicz 1992, 2000; Praszki-

er, 1992, 1995) oraz na całym systemie rodzinnym (Beisert 1997, 2000, 2001; Pospiszyl 1993, 1994; Praszki-er 1992, 1995; Woodworth 1991). Stosunkowo mało uwagi poświęcono osobie matki, chociaż większość badaczy nie ma wątpliwości, że kobieta, jej zachowanie oraz jej pozycja w rodzinie odgrywają jedną z ważniejszych ról w rozwoju i utrzymywaniu się związku kazirodczego.

Kazirodztwo – matka oraz jej relacje z pozostałymi członkami rodziny

Rola matki jest jednym z bardziej kontrowersyjnych problemów związanych ze zjawiskiem kazirodztwa – sprowadza się on najczęściej do pytania o współodpowiedzialność, współuczestnictwo lub nawet współwinę kobiety. Dlatego pragnę podkreślić różnicę pomiędzy wyjaśnianiem relacji a obarczaniem odpowiedzialnością. Celem mojej pracy było wyjaśnienie specyficznych relacji istniejących w rodzinie, w której rozwija się kazirodztwo. Podjęłam próbę poznania i zrozumienia matki w tej sytuacji, a nie osądzania jej.

W literaturze przedmiotu dominują cztery sposoby rozumienia udziału matki w rozwoju seksualnej relacji córki i ojca. Zdaniem badaczy udział kobiety może mieć charakter świadomego zachęcania czy prowokowania przez matkę sytuacji kazirodczych.

Kobieta może także stać się źródłem frustracji seksualnej męża, na przykład odmawiając współżycia seksualnego i tym samym sprawiać, że mężczyzna zwraca się po zaspokojenie tej potrzeby do innego członka rodziny.

Trzeci z omawianych kierunków to zwrócenie uwagi na stosowane przez matkę nieskuteczne sposoby powstrzymywania partnera od kazirodztwa.

W końcu jako współodpowiedzialność traktuje się także bierność kobiety i brak jakichkolwiek prób przeciwdziałania z jej strony, mimo świadomości istnienia problemu (Pospiszyl 1994).

Każda z wymienionych sytuacji rzeczywistości bywa obecna w rodzinach z problemem kazirodztwa. Udział matki, w sposób świadomy lub nieświadomy, w nawiązaniu i utrzymaniu tej patologicznej relacji jest niewątpliwy, jeżeli ujmujemy się zjawisko kazirodztwa w kontekście całej rodziny. Kwestia odpowiedzialności czy winy matki za zaistniałą sytuację wydaje się jednak być sprawą wtórną i prawdopodobnie niemożliwą do rozstrzygnięcia.

Niezależnie od problemu odpowiedzialności badacze przedmiotu wskazują na trzy podstawowe cechy charakterystyczne dla matek w rodzinach kazirodczych. Pierwszą z nich, wymienianą przez wielu autorów (Beisert 1997, 2000; Finkelhor 1984 i Herman 1981, cyt. za: Glaser, Frosh 1995; Lew-Starowicz 1992, 2000; Pacewicz 1995; Pospiszyl 1994; Praszkiel 1995; Schultz 1990), jest jej fizyczna lub symboliczna nieobecność. Wycofywanie się z życia rodzinnego może mieć postać rzeczywistego wyjazdu, np. w poszukiwaniu pracy czy w związku z koniecznością leczenia, może być także nieobecnością emocjonalną, związaną z kolejnymi ciążami lub nadużywaniem alkoholu. Najczęstszą przyczyną nieobecności matki jest choroba zarówno somatyczna, jak i psychiczna – nawet jeśli hospitalizacja nie jest niezbędna, koncentracja matki na własnych problemach zdrowotnych, na własnym lęku, poczuciu zagrożenia, bezradności uniemożliwia jej aktywne uczestnictwo w życiu rodziny i dostrzeżenie jej problemów.

Kolejną cechą wspólną większości matek w rodzinach kazirodczych jest bierność. W badaniach dorosłych i młodych ofiar seksualnego wykorzystania przez ojca znaczna ich część opisywała swoje matki jako osoby słabe, uległe, podporządkowane, bierne, zależne, zagubione, bezradne, poszukujące opieki i ochrony (Glaser, Frosh 1995; Jaśkiewicz-Obydzińska i in. 1997; Pacewicz 1995; Praszkiel 1995). Te cechy niewątpliwie utrudniają przeciwstawienie się rządom mężczyzny i przemocy w rodzinie.

Punitivność seksualna jest trzecią cechą charakterystyczną dla matek w rodzinach z problemem kazirodztwa (Finkelhor 1979, 1984, cyt. za: Friedrich 1990; Glaser, Frosh 1995). Kobiety te często nie akceptują seksualności swojej i swoich córek, tłumią swoje potrzeby seksualne, a współżycie płciowe traktują jako coś brudnego, ale

obowiązkowego, ze względu na seksualne potrzeby swoich mężów. Taka postawa może być związana z innym czynnikiem, dosyć częstym wśród matek dzieci pozostających w kazirodczej relacji z ojcami – część z tych kobiet sama ma za sobą doświadczenia seksualnego wykorzystania w okresie dzieciństwa.

Z punktu widzenia podejścia systemowego, a to wydaje się być najpełniejszym sposobem rozumienia zjawiska kazirodztwa, ogromne znaczenie w rodzinie kazirodziej mają wzajemne relacje pomiędzy jej poszczególnymi członkami. Zwolennicy systemowego sposobu myślenia (Beisert 1997, 2000, 2001) zwracają uwagę na specyficzny rodzaj związku pomiędzy matką a ojcem dopuszczającym się przemocy seksualnej wobec córki. Rozbieżność pomiędzy przedmażeńskimi oczekiwaniami partnerów a obecną rzeczywistością, brak oczekiwanej stabilizacji, obustronna frustracja w zaspokajaniu potrzeb małżonków prowadzą najczęściej do konfliktu. Konflikt ten, często jawny, w zależności od stopnia nasilenia może dezorganizować, ale równocześnie spajać rodzinę. Zawiedzione oczekiwania dotyczące drugiej osoby i związku, niezrealizowane potrzeby oraz świadomość, że w obecnej sytuacji i z obecnym partnerem nie ma szans na zmianę, są przyczyną narastającego napięcia i wrogości między kobietą i mężczyzną. Wzajemna zależność małżonków (materialna, społeczna i emocjonalna zależność w przypadku matki; zależność mężczyzny dotyczy realizacji jego potrzeb seksualnych oraz potrzeby dominacji i władzy), niesatysfakcjonujące kontakty seksualne (a niekiedy wręcz ich brak) oraz skłonność mężczyzny do stosowania przemocy (przemoc jako sposób na przekazanie otoczeniu informacji o gniewie i frustracji oraz na rozładowanie napięcia i negatywnych emocji i jeszcze jedna forma dominacji) nie poprawiają tego związku. Brak satysfakcji w życiu seksualnym, przemoc, zależność i konflikt tworzą w relacji między matką a ojcem-sprawcą

skomplikowany, samonapędzający się układ wzajemnych powiązań.

Istnieją rodziny kazirodcze różniące się nieco od przedstawionych – z dominującą matką, podporządkowanym ojcem. Jednak te cztery czynniki obecne są prawie zawsze – prawdopodobnie ich połączenie jest istotą związku rodziców w rodzinie dotkniętej problemem kazirodztwa. Każdy z nich, szczególnie zaś ich wyjątkowy, skomplikowany układ ma wpływ na nawiązanie oraz utrzymywanie się relacji kazirodziej między ojcem a córką.

Niektórzy badacze uważają (Finkelhor 1984 i Herman 1981, cyt. za: Glaser, Frosh 1995), że relacja matki i dziecka, a właściwie pewne deficyty w tej relacji, odgrywają kluczową rolę w rozwoju i utrzymywaniu się tego rodzaju patologii rodzinnej. Prawdopodobnie w rodzinach, w których relacja matki i dziecka oparta jest na miłości, bliskości, wzajemnym zrozumieniu i zaufaniu, nie dochodzi do rozwoju kazirodczego związku. Matka daje dziecku wszystko to, czego ono potrzebuje i dziewczynka nie musi odwracać się od niej i szukać zaspokajania swoich potrzeb u ojca. Jeśli mimo wszystko ojciec próbuje nawiązać seksualne kontakty z córką, otwarta i dająca poczucie bezpieczeństwa postawa matki umożliwi dziecku przekazanie jej informacji o wykorzystaniu. Reakcją matki jest powstrzymanie sprawcy i niedopuszczenie do rozwoju związku kazirodczego.

Najczęściej wymienianą nieprawidłowością w relacji matka – dziecko w rodzinach kazirodzych jest brak emocjonalnej bliskości. W przeprowadzonych przez Herman (1981, cyt. za: Glaser, Frosh 1995) badaniach dotyczących dorosłych ofiar przemocy seksualnej w rodzinie, większość kobiet opisywała swoje matki jako nieprzystępne, narzucające dystans lub wręcz odpychające. Według uzyskanych w badaniach Jaśkiewicz-Obydzińskiej, Kowanetz i Wach (1997) wyników, połowa badanych ofiar kazirodztwa była odrzucona emocjonalnie przez matkę, a zaburzenia więzi emocjonalnej z matką występowały na

długo przed ujawnieniem faktu seksualnego wykorzystania. Najczęściej kobieta zaspokaja pewne podstawowe potrzeby swoich dzieci – karmi je, posyła do szkoły, wychowuje. Nie może jednak zrealizować ich potrzeb emocjonalnych – potrzeby bliskości, bezpieczeństwa, zrozumienia, ponieważ jej własne emocjonalne potrzeby nie zostały zaspokojone.

Obniżone zainteresowanie matki córką, problemy w komunikacji oraz zdarzające się, niezbyt często, przypadki stosowania przez matkę przemocy lub zaniedbywania dziecka dopełniają obrazu relacji matka-dziecko w rodzinie kazirodczej. Szczególne braki w sposobie komunikowania ujawniają się, gdy dziewczynka próbuje zasygnalizować matce o istnieniu kazirodczego związku. Kobiety badane przez Herman (1981, cyt. za: Glaser, Frosh 1995), dorosłe ofiary kazirodztwa, wspominają częsty brak reakcji ze strony matek i ich niedomyślność, gdy córki próbowały poruszyć z nimi problem nadużycia. Matki te wydawały się zupełnie obojętne wobec jakichkolwiek sygnałów, natomiast bezpośrednio informacja rzadko wywoływała oczekiwaną odpowiedź i pomoc.

Przedmiot i metoda badań

Przedmiotem badań były rodziny, w których doszło do powstania kazirodczego związku pomiędzy córką a ojcem, ojczymem lub partnerem matki. Jednym z kryteriów doboru grupy był wiek ofiary – ponieważ badania dotyczyły kazirodztwa w ujęciu definicji psychologicznej, istotna była w tym przypadku zajmowana przez ofiarę w rodzinie pozycja dziecka; dziewczęta miały nie więcej niż 18 lat (poza jednym, wyjątkowym przypadkiem), a więc także w znaczeniu prawnym pozostawały pod opieką rodziców. Drugim kryterium była żyjąca, utrzymująca z dzieckiem kontakty, matka. Sprawcami byli zarówno biologiczni ojcowie, jak i ojczymowie, konkubenci oraz nieoficjalni partnerzy matek – z punktu widzenia psychologii wszyscy oni postrze-

Wydaje się, że czynnikami hamującymi przyjęcie informacji i podjęcie działań mogą być u kobiet przede wszystkim własne wspomnienia przeżytej seksualnej traumy oraz wspomniana wcześniej ogromna zależność od mężczyzny.

Gruyer, Fadier-Nisse i Sabourin (1991) podkreślają, że wszelkie decyzje związane z wyborem między mężczyzną a dzieckiem wiążą się zawsze z ogromnym rozdarciem wewnętrznym matki. Kobiety te zawsze szarpią się pomiędzy chęcią przyjęcia z pomocą swemu dziecku a niezdolnością do przeciwstawienia się wpływowi męża. Zdara się, że przez wiele lat matka okazuje wielką ambiwalencję postaw – począwszy od chwili nawiązania kazirodczej relacji między córką a ojcem, od pierwszej informacji od dziecka, aż do postępowania sądowego, jeśli w końcu dojdzie do ujawnienia.

Warto zaznaczyć, że wśród matek – ofiar seksualnego wykorzystania przez ojca zdarzają się także takie, które są w stanie pomóc swojemu dziecku, mimo konsekwencji, jakie ta pomoc może za sobą pociągnąć. Interwencja matki jest jednym z bardziej istotnych czynników wpływających na zakończenie kazirodczej relacji.

gani byli przez ofiary jako członkowie rodziny i pełnili wobec nich rolę ojca. Pozostawali także w specyficznej relacji z matką.

Ze względu na fakt, iż przemoc seksualna w rodzinie jest sytuacją wysoce traumatyczną, przeprowadzanie dodatkowych badań u ofiar kazirodztwa i ich matek uznano za niewskazane.

Materiał badawczy pochodził z opinii sądowo-psychologicznych wydanych przez Zakład Psychologii Sądowej Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie oraz przez Rodzinny Ośrodek Diagnostyczno-Konsultacyjny w Krakowie. Biegli sporządzali opinie na różnych etapach postępowania prokuratorskiego lub sądowego, na podstawie przesłuchań, wywiadów psychologicznych przeprowadzonych z ofiarami

i ich rodzicami (najczęściej matkami) oraz wyników badań psychologicznych zarówno wykorzystanych dzieci, jak i – w wielu przypadkach – matek.

W niemal połowie spraw dodatkowych informacji dostarczyła analiza akt sądowych. Formalnym kryterium doboru spraw była opinia biegłego o wysokim prawdopodobieństwie, że opisana przez świadka pokrzywdzonego sytuacja wykorzystania rzeczywiście mogła mieć miejsce.

Materiał został zebrany według sporządzonego wcześniej, autorskiego kwestionariusza. Kwestionariusz ten składa się z 42 punktów – na jego podstawie zebrano podstawowe wiadomości o poszczególnych członkach rodziny oraz szczegółowe informacje na temat warunków mieszkaniowych, patologii rodzinnej (poza kazirodztwem), związku matki i sprawcy, relacji matki z dziećmi, relacji kazirodczej, okoliczności ujawnienia i dalszego postępowania każdej z osób. Większość poszukiwanych informacji to dane jakościowe – przypisywanie im określonych wartości i przyporządkowywanie ich do określonych kategorii odbywało się z wykorzystaniem metody sędziów kompetentnych.

Celem badań było ustalenie wpływu matki, jej postaw i zachowań oraz jej relacji z pozostałymi członkami rodziny (przede wszystkim ze sprawcą i dzieckiem-ofiarą) na utrzymanie się patologicznego związku. Założono, że czas trwania seksualnych kontaktów mężczyzny i jego córki, pasierbicy lub podopiecznej może być związany z pewnymi określonymi cechami matki oraz charakterem jej relacji ze sprawcą i z dzieckiem-ofiarą wykorzystania.

Drugim przyjętym założeniem było, że niektóre cechy matki i jej relacji z dzieckiem-ofiarą oraz sprawcą mogą mieć wpływ na podjęcie przez nią decyzji o ujawnieniu kazirodczego związku po otrzymaniu wiadomości o jego istnieniu. Przez ujawnienie rozumiano przekazanie informacji o wykorzystaniu osobom spoza rodziny, które to działanie pociąga za sobą konsekwencje społeczne i prawne.

Wyraźne rozgraniczenie czasu trwania relacji kazirodczej i decyzji matki o ujawnieniu istnienia tej relacji wydaje się uzasadnione – przekazanie przez matkę informacji dalej, poza rodzinę jest tylko jednym ze spotykanych sposobów zakończenia patologicznego związku. Jest również tylko jedną z możliwych form oddziaływań, świadomych i nieświadomych, na uczestników kazirodczej relacji i jej trwanie. Pytanie o matkę w kontekście czasu trwania seksualnego związku między jej córką a partnerem, to pytanie o jej możliwości dostrzeżenia zmian w rodzinie, otrzymania informacji od dziecka, przyjęcia jej, przekazania dalej lub zatrzymania dla siebie. To także pytanie o to, czy jest w stanie ofiarować dziecku tyle wsparcia, by samo przerwało ten związek lub, czy ma wystarczający wpływ na mężczyznę, by zmusić go do rezygnacji.

Postawiono zatem hipotezy o istnieniu zależności pomiędzy pewnymi cechami matki (nieobecność, ogólna aktywność) a czasem trwania związku kazirodczego, o istnieniu zależności pomiędzy specyfiką relacji matki i córki-ofiary (emocjonalna bliskość matki i dziecka-ofiary oraz różnica między ich relacją i stosunkiem matki do pozostałych dzieci, uczestnictwo matki w życiu córki-ofiary, stosowanie przez matkę przemocy wobec dziecka-ofiary) a czasem trwania związku kazirodczego oraz o istnieniu zależności pomiędzy specyficzną relacją matki i sprawcy (ogólna ocena związku matki i sprawcy, nasilenie konfliktu między matką a sprawcą, stosowanie przez sprawcę przemocy wobec matki, ocena życia seksualnego matki i sprawcy) a czasem trwania związku kazirodczego.

Postawiono także hipotezy o istnieniu zależności pomiędzy ogólną aktywnością matki, emocjonalną bliskością matki i dziecka-ofiary oraz różnicą między ich relacją i stosunkiem matki do pozostałych dzieci, ogólną oceną związku matki i sprawcy, nasileniem konfliktu między matką a sprawcą oraz stosowaniem przez sprawcę przemocy wobec matki a decyzją matki o ujawnieniu.

Charakterystyka badanej grupy

Badana grupa obejmowała 25 rodzin (czyli 25 matek i 25 sprawców), w których nastąpiło seksualne wykorzystanie dziecka przez ojca lub mężczyznę pełniącego rolę ojca. W rodzinach tych 28 dziewcząt było ofiarami przemocy seksualnej. W przypadku piętnastu rodzin (60%) miała miejsce sprawa karna, przy stawianiu zarzutów powoływano się na art. 200 k. k. (11 razy), art. 201 k. k. (7 razy) oraz na art. 197 § 1 k. k. (dawny 168 § 1 – zgwałcenie – 7 razy), art. 197 § 2 k. k. (dawny 168 § 2 – doprowadzenie przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem do poddania się lub wykonania czynności seksualnej – 2 razy), art. 198 k. k. (wykorzystanie bezradności, upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej – raz), art. 199 k. k. (nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia – raz) i art. 202 § 2 k. k. (prezentowanie małoletniemu treści pornograficznych – raz).

Problemy alkoholowe pojawiały się w 76% rodzin – w tym w 12% dotyczyły także matek. Dwie matki i 48% sprawców naruszyło wcześniej prawo. Przemoc emocjonalna ze strony mężczyzny występowała w 92% rodzin, w 88% przypadków – także przemoc fizyczna. W trzech przypadkach przemoc dotykała tylko dziecka seksualnie wykorzystanego.

W grupie ofiar przemocy seksualnej w rodzinie znalazło się 28 dziewcząt; pokrzywdzone były w wieku od 3 do 17 lat (z jednym wyjątkiem), przy czym 14% w wieku poniżej 7. roku życia, 43% – w wieku 7–11 lat, 25% – w wieku 12–15 lat i 14% – w wieku 15–18 lat. W jednym przypadku pokrzywdzona dziewczyna miała 23 lata, ale ze względu na znaczne upośledzenie umysłowe i konieczność ciągłej opieki spełniała kryterium zajmowanej w rodzinie pozycji dziecka. 25% ofiar wykorzystania było jedynymi dziećmi w rodzinie, natomiast pięć dziewcząt (18%) posiadało więcej niż dwoje rodzeństwa (czyli w rodzinie było więcej niż troje dzieci). 71% spośród wykorzystanych dziewczynek

żyło pod jednym dachem z matką i sprawcą, a tylko trzy (11%) w czasie trwania związku kazirodczego mieszkały bez matki.

Matki były kobietami w wieku od 25 do 43 lat. 60% z nich nie miało wykształcenia średniego, jedna ukończyła studia. Dziewięć kobiet (36%) posiadało pełnoetatową pracę, siedem (28%) było bezrobotnych lub od dłuższego czasu przebywało na urlopie; pozostałe matki pracowały w niepełnym wymiarze godzin lub dorabiały do renty. Stan zdrowia 88% matek można określić jako dobry – trzy kobiety były przewlekłe chore, co wiązało się z okresową hospitalizacją. 76% kobiet określono jako pasywne, w znaczeniu bierności, uległości i bezradności.

Sprawcy seksualnego wykorzystania mieli od 26 do 48 lat, 80% z nich miało wykształcenie poniżej średniego, jeden ukończył studia. W 68% przypadków mężczyźni ci pracowali, w 12% – otrzymywali rentę; pozostałe osoby to bezrobotni. 76% sprawców nadużywało alkoholu.

W przypadku 75% wykorzystanych seksualnie dziewczynek sprawcą nadużycia był ojciec, wobec 18% nadużycia dopuścił się ojczym. W dwóch przypadkach sprawca nie pozostawał z dzieckiem w uregulowanej prawnie relacji – był partnerem matki. W 68% przypadków sprawca był pierwszym mężem matki, w dalszych 12% – kolejnym mężem, pozostałe 20% sprawców było konkubentami kobiety. W przypadku 32% sprawców byli oni dawnymi, a nie aktualnymi partnerami matki.

Czyny kazirodcze w 57% przypadków obejmowały stosunki seksualne (oralne, analne i waginalne). W pozostałych przypadkach miały charakter pobudzania narządów płciowych ofiary i nakłaniania dziecka do wykonania tej samej czynności względem sprawcy. Dwóm dziewczynkom sprawcy prezentowali także treści pornograficzne. W 92% przypadków przemocy seksualnej towarzyszyła przemoc emocjonalna, a w 64% – także przemoc fizyczna. W czte-

rech rodzinach wykorzystane seksualnie zostało więcej niż jedno dziecko, w trzech dalszych istniało takie podejrzenie.

Seksualne wykorzystanie było jednorazowym zdarzeniem w 18% przypadków. W 28% przypadków relacja kazirodcza

trwała nie dłużej niż 12 miesięcy, w kolejnych 25% – powyżej roku, lecz nie dłużej niż trzy lata. W pozostałych przypadkach kazirodczy związek utrzymywał się dłużej niż trzy lata. Najdłuższa taka relacja trwała 7 lat.

Wyniki badań

W celu uzyskania informacji na temat zależności między poszczególnymi czynnikami a czasem trwania kazirodczej relacji i decyzją matki o jej ujawnieniu zastosowano statystyki χ^2 . Dodatkowo posłużono się także współczynnikiem siły związku i jego słownym opisem zaproponowanym przez Góralskiego (1976). Wprawdzie nadawanie wyznaczonym wartościom r ocen słownych jest w znacz-

nym stopniu arbitralne, umożliwia jednak ich jednolitą interpretację. Planowane użycie bardziej skomplikowanych i dających więcej wiadomości metod statystycznych (jak analiza log-liniowa) okazało się niemożliwe z powodu zbyt małej grupy badawczej.

W tabeli 1 zestawiono wyniki dotyczące związku poszczególnych czynników z czasem trwania relacji kazirodczej.

Tabela 1. Zależność między poszczególnymi czynnikami a czasem trwania relacji kazirodczej (z wykorzystaniem χ^2)

Zależność a czas trwania relacji kazirodczej	stopnie swobody (df)	poziom istotności (p)
Tryb pracy matki	9	0,133
Zdrowie matki	3	0,257
Wspólne mieszkanie matki i dziecka-ofiary	3	0,096**
Wspólne mieszkanie matki i sprawcy	3	0,134
Aktywność/pasywność matki	3	0,875
Bliskość emocjonalna matki i dziecka-ofiary	12	0,577
Kontakty matki z dzieckiem-ofiarą a kontakty matki z pozostałymi dziećmi	9	0,058**
Bliskość emocjonalna matki i dziecka oraz kontakty matki z dzieckiem-ofiarą a kontakty matki z pozostałymi dziećmi	12	0,017*
Wiedza matki o dziecku	6	0,775
Przemoc matki wobec dziecka	3	0,351
Związek matki i sprawcy	12	0,156
Nasilenie konfliktu między matką i sprawcą	9	0,146
Przemoc sprawcy wobec matki	6	0,645
Życie seksualne matki i sprawcy (ogólnie)	3	0,262
Życie seksualne matki i sprawcy	12	0,133

* Istotne na poziomie 0,05.

** Istotne na poziomie 0,10.

Tabela 2. Wspólne mieszkanie matki i dziecka a czas trwania relacji kazirodczej

Wyszczególnienie	Powyżej 3 lat	1–3 lata	Do roku	Raz	Razem
Matka + dziecko razem	7	7	5	5	24 (86%)
Matka + dziecko osobno	1	0	3	0	4 (14%)
Razem	8	7	8	5	28 (100%)

$r = 0,445$ przeciętna siła związku.

Spośród zmiennych dotyczących rzeczywistej lub symbolicznej nieobecności matki tylko jedna okazała się istotna na poziomie $p = 0,10$. Fakt wspólnego mieszkania matki i wykorzystanego dziecka okazał się mieć związek z czasem trwania kazirodczej relacji, jest to jednak związek o przeciętnej sile. O ile w sytuacjach, gdy dziecko mieszkało razem z matką, czas trwania seksualnej relacji z ojcem był zróżnicowany, o tyle w sytuacjach oddzielnego mieszkania występowały tylko, mniej licznie, związki długotrwałe, a nie jednorazowe epizody (tabela 2). Pozostałe zmienne związane z nieobecnością matki okazały się mniej znaczące statystycznie, wykazano jednak przeciętną siłę związku.

Aktywność matki (rozumiana jako samodzielność, zdolność do podejmowania decyzji, niezależność, zaradność) okazała się nie być skorelowana z czasem trwania relacji kazirodczej. Odnotowano związek o słabej sile.

Emocjonalną bliskość matki i dziewczynki będącej ofiarą wykorzystania oceniano według pięciostopniowej skali – od relacji bardzo serdecznych (V – zainteresowanie problemami dziecka, wsparcie, wspólne spędzanie wolnego czasu) do relacji złych, obojętnych, wrogich (I – konflikty, problemy wychowawcze, brak porozumienia). Według podobnej skali oceniano relacje matki z pozostałymi dziećmi.

Jednorazowe epizody wykorzystania seksualnego nie miały miejsca w rodzinach, gdzie stosunki emocjonalne matki i dziecka

oceniono jako złe i bardzo złe. W przypadkach, gdy relacje te były dobre i bardzo dobre wykorzystanie długotrwałe (powyżej roku) zdarzało się rzadziej niż w pozostałych rodzinach. Czynniki bliskości emocjonalnej matki i dziecka okazały się statystycznie nieistotne dla czasu trwania kazirodztwa, wykazano jednak istnienie związku o przeciętnej sile.

Istotne statystycznie okazały się pozostałe zmienne z tej grupy. W przypadku dziewczynek posiadających rodzeństwo, różnica między relacją matki i dziecka-ofiary a relacją matki z pozostałymi dziećmi okazała się mieć związek z czasem trwania kazirodztwa na poziomie istotności $p = 0,10$. Połączenie czynnika bliskości emocjonalnej i różnicy w kontaktach w stosunku do czasu trwania dało wyniki zależności istotne na poziomie $p = 0,05$. W obu przypadkach stwierdzono istnienie związku o przeciętnej sile. W sytuacjach, gdy wszystkie dzieci traktowane były przez matkę w ten sam sposób oraz w przypadkach gorszych relacji matki z dzieckiem wykorzystywanym, kontakty kazirodcze trwały dłużej. W grupie dzieci pozostających w bliższych relacjach z matką niż rodzeństwo, częstsze były związki kazirodcze trwające nie dłużej niż rok (tabela 3 i 4).

Czynniki uczestnictwa matki w życiu dziecka oraz przemoc stosowanej przez matkę wobec dziewczynki okazały się nieistotne dla czasu trwania kazirodczej relacji. Odnotowano związki o słabej sile.

Tabela 3. Kontakty matki z dzieckiem-ofiarą a kontakty matki z pozostałymi dziećmi – czas trwania relacji kazirodczej

Kontakty	Powyżej 3 lat	1–3 lata	Do roku	Raz	Razem
Takie same	3	5	4	1	13 (46%)
Lepsze	0	1	3	1	5 (18%)
Gorsze	2	0	1	0	3 (11%)
x – jedynacy	3	1	0	3	7 (25%)
Razem	8	7	8	5	28 (100%)

$r = 0,396$ przeciętna siła związku

Tabela 4. Bliskość emocjonalna matki i dziecka oraz kontakty matki z dzieckiem-ofiarą a kontakty matki z pozostałymi dziećmi – czas trwania relacji kazirodczej

Bliskość emocjonalna	Powyżej 3 lat	1–3 lata	Do roku	Raz	Razem
I	3	0	0	0	3 (11%)
II	1	2	4	0	7 (25%)
III	3	3	0	2	8 (29%)
IV	0	0	2	2	4 (14%)
V	1	2	2	1	6 (21%)
Razem	8	7	8	5	28 (100%)

$r = 0,490$ przeciętna siła związku.

Związek matki i sprawcy – przed tym, jak matka dowiedziała się o wykorzystaniu dziecka – rozpatrywano na podstawie ocen kobiet, przypisując go do jednej z pięciu grup:

- związek bardzo udany (trwający);
- związek raczej udany (trwający);
- związek zupełnie nieudany – konflikty, awantury (trwający);
- związek uznany za błąd – separacja;
- związek uznany za błąd – rozwód.

Dwie ostatnie kategorie to związki przerwane, czy zawieszane (separacja) oraz zakończone (rozwód). W rodzinach, w których nastąpił rozwód, wszystkie (poza

jedną) sytuacje wykorzystania były jednorazowe lub trwały nie dłużej niż rok. W przypadku związków nieudanych, ale trwających, jednorazowe nadużycie zdarzyło się w jednej rodzinie, a większość kazirodzych relacji utrzymywała się dłużej niż rok.

Nasilenie konfliktu między matką a sprawcą oceniano na czterostopniowej skali – od konfliktu bardzo silnego, dezorganizującego życie rodziny (3), przez konflikt silny (2), niewielkie nasilenie konfliktu (1) do sytuacji bezkonfliktowej (0). W sytuacjach, gdy konflikt miał niewielkie nasilenie, nie zdarzały się związki trwające dłużej niż rok; gdy konflikt dezorganizował życie rodziny – nie było jednorazowych nadużyć.

Czynniki stosunków między partnerami i oceny ich związku oraz nasilenia konfliktu między nimi miały pewne znaczenie dla czasu trwania kazirodztwa, nie stwierdzono jednak ich istotności statystycznej.

Przemocy ze strony sprawcy doświadczało ponad 80% matek, 75% kobiet przyznało się do niesatysfakcjonujących kontaktów seksualnych z partnerem lub ich braku. Zmienne te nie okazały się znaczące dla czasu trwania kazirodztwa.

W tabeli 5 zestawiono wyniki dotyczące związku wybranych czynników z decyzją matki o ujawnieniu relacji kazirodczej. W 61% przypadków matka przekazała informację o wykorzystaniu osobom spoza rodziny (policja, prokuratura, instytucje mogące udzielić pomocy). W pozostałych sytuacjach zrobił to ktoś inny.

Stwierdzono istotny na poziomie $p = 0,05$ związek między cechami matki rozpatrywanymi na wymiarze aktywność-pasywność i decyzją matki o ujawnieniu faktu seksualnego wykorzystywania dziecka w rodzinie. O ile wśród matek określonych jako pasywne połowa przekazała informację dalej, w grupie matek aktywnych uczyniły to wszystkie (tabela 6).

Badania wykazały istotny (na poziomie $p = 0,10$) związek pomiędzy bliskością emocjonalną matki i dziecka, ocenianą w skali pięciostopniowej, a decyzją kobiety o ujawnieniu relacji kazirodczej. Wśród diad matka-dziecko, w których istniała bliska więź (oceniona jako V lub IV), tylko w jednym przypadku na 9 matka nie przekazała wiadomości o wykorzystaniu policji lub instytucji pomocy (tabela 7).

Tabela 5. Zależność między poszczególnymi czynnikami a decyzją matki o ujawnieniu związku kazirodczego (z wykorzystaniem χ^2)

Zależność a decyzja matki o ujawnieniu związku kazirodczego	stopnie swobody (df)	poziom istotności (p)
Aktywność/pasywność matki	1	0,008*
Bliskość emocjonalna matki i dziecka	4	0,076**
Kontakty matki z dzieckiem-ofiarą a kontakty matki z pozostałymi dziećmi	3	0,885
Bliskość emocjonalna matki i dziecka oraz kontakty matki z dzieckiem-ofiarą a kontakty matki z pozostałymi dziećmi	4	0,307
Związek matki i sprawcy	4	0,068**
Nasilenie konfliktu między matką i sprawcą	3	0,225
Przemoc sprawcy wobec matki	2	0,559

* Istotne na poziomie 0,05.

** Istotne na poziomie 0,10.

Tabela 6. Aktywność/pasywność matki a decyzja o ujawnieniu

Wyszczególnienie	Ujawniła	Nie ujawniła	Razem
Pasywna	11	11	22 (78,5%)
Aktywna	6	0	6 (21,5%)
Razem	17 (61%)	11 (39%)	28 (100%)

$r = 0,387$ przeciętna siła związku.

Fakt wyróżniania przez matkę dziecka-ofiary spośród innych dzieci – zarówno w sposób pozytywny, jak i negatywny – okazał się zupełnie nie mieć związku z decyzją matki o ujawnieniu.

Spośród zmiennych związanych z relacją matki i sprawcy jedynie ocena tego związku (w kategoriach udany-nieudany oraz trwający-przerwany) okazała się mieć

istotne (na poziomie $p = 0,10$) znaczenie dla decyzji matki o ujawnieniu. W przypadkach trwania związku, bez względu na jego ocenę, oraz w przypadkach zawieszenia związku (separacji) matki równie często ujawniały, co nie ujawniały seksualną relację partnera i córki. W przypadkach gdy nastąpiło zakończenie związku – wszystkie kobiety przekazały tę informację dalej (tabela 8).

Tabela 7. Bliskość emocjonalna matki i dziecka a decyzja o ujawnieniu

Wyszczególnienie	Ujawniła	Nie ujawniła	Razem
I	0	1	1 (3,5%)
II	5	3	8 (28,5%)
III	4	6	10 (36%)
IV	4	1	5 (18%)
V	4	0	4 (14%)
Razem	17	11	28 (100%)

$r = 0,490$ przeciętna siła związku.

Tabela 8. Związek matki i sprawcy a decyzja o ujawnieniu

Związek	Ujawniła	Nie ujawniła	Razem
Bardzo udany	0	1	1 (3,5%)
Raczej udany	2	1	3 (11%)
Nieudany	7	7	14 (50%)
Błąd - separacja	2	2	4 (14%)
Błąd - rozwód	6	0	6 (21,5%)
Razem	17	11	28 (100%)

$r = 0,476$ przeciętna siła związku.

Wnioski

Przedstawiona w tym artykule próba wyjaśnienia znaczenia czynników związanych z osobą matki dla utrzymywania się związku kazirodczego nie może być podstawą do wnioskowania o właściwościach populacji rodzin dotkniętych problemem kazirodztwa ze względu na małą liczebność badanych. Jednak już na podstawie tej niewielkiej próby można wyciągnąć pewne wnioski na temat sposobu badania takich rodzin oraz odnaleźć wskazówki, w jaki sposób analizować rodzinę kazirodczą, aby nie stracić żadnego z jej istotnych aspektów.

Ważne wnioski nasuwa fakt, iż w znaczącej większości przypadków pomiędzy badanymi zmiennymi zależnymi a poszczególnymi, mającymi nań wpływać czynnikami, stwierdzono istnienie związku o przeciętnej sile. Takie wyniki, mimo niewielkiej grupy, mogą wskazywać, że nie istnieje czynnik dominujący, mający decydujący wpływ na czas trwania kazirodczej relacji oraz na podjęcie przez matkę decyzji o ujawnieniu tej patologii. Pojedyncze, wyizolowane czynniki mają niewielki wpływ na powstanie i utrzymywanie się tak złożonego zjawiska, jakim jest kazirodztwo, co nie oznacza, że tego wpływu nie ma. Dlatego celowa wydaje się próba stworzenia wielowymiarowego modelu kazirodztwa, uwzględniającego wszystkie wymienione zmienne, a także inne dotyczące matki, nie brane tutaj pod uwagę (jak np. doświadczenie przez matkę seksualnego wykorzystania w dzieciństwie).

Innym interesującym i ważnym problemem wymagającym poznania i zrozumienia jest postępowanie kobiety po otrzymaniu od dziecka (lub rzadziej kogoś innego) informacji lub sygnału o seksualnym nadużyciu wobec córki ze stro-

ny ojca. Od czego zależy to, co matka zrobi z taką informacją? Czy przekaże ją dalej, poza rodzinę, czyli doprowadzi do ujawnienia? Czy zatrzyma ją w rodzinie i do rodziny ograniczy swoje działania – porozmawia ze sprawcą, naradzi się z innymi członkami rodziny? Czy zatrzyma ją tylko dla siebie i tym samym pozostawi układ rodzinny takim, jaki jest? Czy zależy to przede wszystkim od indywidualnych cech kobiety, czy raczej od elementów sytuacji, w jakiej się znajduje i jej własnej relacji z domownikami? Te pytania są bardzo znaczące dla poznania możliwości ewentualnego oddziaływania na kobietę i umożliwienia jej podjęcia decyzji o ujawnieniu kazirodztwa.

Dokładne poznanie i zrozumienie roli matki w rozwoju i utrzymywaniu się związku kazirodczego ma ogromne znaczenie w profilaktyce oraz w próbach udzielania pomocy rodzinom z przemocą seksualną. Zwolennicy systemowego ujmowania problemu kazirodztwa są zdania, że właśnie pomoc ofiarowana kobiecie jest najwłaściwszą i najbardziej skuteczną drogą do zmiany patologicznego systemu rodzinnego. Zwracają oni uwagę na konieczność udzielenia matce wsparcia, aby nie mogła ona odmawiać dziecku ochrony, gdy ojciec po raz pierwszy kieruje w jego stronę seksualne sygnały. Wsparcie, próba przeformułowania systemu wartości kobiety oraz pomoc w osiągnięciu przez nią poczucia bezpieczeństwa i w poprawieniu własnej pozycji w systemie rodzinnym jest najbardziej znaczącym dla rodziny zagrożonej kazirodztwem sposobem oddziaływania. Pomoc udzielona matce to pomoc udzielona całej rodzinie. Dlatego tak ważne jest, by była to pomoc jak najbardziej skuteczna.

The article presents research findings regarding incest in its „classic” form, i. e. sexual abuse of a minor daughter by her father or another father figure (such as step-father or mother’s live-in partner). The research focused on the mother, her characteristics, and her relationships with the abuser and the daughter or the victim of abuse. The author’s focus of interest was the mother’s potential role in the maintenance of the incestuous relationship. The research was based on the theory of family systems and the systemic approach to incest proposed by Maria Beisert.

Research data were collected using the author’s questionnaire for analyzing forensic psychological assessments. Several variables were demonstrated to significantly affect the course and the ending of incestuous relationships. In most cases only moderate relationships were observed between the dependent variables and the factors predicted to influence them. Such results suggest that there is no dominant factor playing a crucial role in the length of the incestuous relationship and the mother’s decision to disclose incest. Therefore in-depth understanding of incest seems to require development of a multi-dimensional model including all the data mentioned here and other mother-related factors which were not considered in the discussed research program.

Bibliografia

- Arntzen F. (1989), *Psychologia zeznań świadków*, PWN, Warszawa.
- Barbaro de B., red. (1999), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Beisert M. (1997), *Zjawisko kazirodztwa w rodzinie – Próba konstrukcji modelu*, w: D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch (red.), *Wobec przemocy*, Wydawnictwo ALL, Kraków.
- Beisert M. (2000), *Ojciec, który przekracza granice – model rodziny kazirodczej z psychopatycznym sprawcą*, w: S. Jabłoński (red.) *Ojciec...*, Humaniora, Poznań.
- Beisert M. (2001), *Wykorzystanie seksualne dziecka w rodzinie*, w: M. Bińczycka-Anholcer (red.) *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, Foliał, Warszawa–Poznań.
- Bielawska-Batorowicz E., Solińska L. (1997), *Przemoc w rodzinie*, w: D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch (red.), *Wobec przemocy*, Wydawnictwo ALL, Kraków.
- Bilikiewicz A., Pużyński S., Rybakowski J., Wciórka J., red. (2002), *Psychiatria*, t. II: *Psychiatria kliniczna*, Wydawnictwo Medyczne Urban & Partner, Wrocław.
- Conte J.R. (1991), *The Nature of Sexual Offences Against Children*, w: C.R. Hollin, K. Howells (red.), *Clinical Approach to Sex Offender and Their Victims*, J. Wiley & Sons, Clichester.
- Donaldson M.A., Cordes–Green S. (1994), *Group Treatment of Adults Incest Survivors*, Sage Publications.
- Filar M. (1997), *Przestępstwo seksualne w nowym kodeksie karnym*, w: *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks. Krótkie komentarze, Zeszyt 2*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa.
- Friedrich W.N. (1990), *Psychoterapy of Sexually Abused Children and Their Families*, W.W. Norton & Co, New York.
- Glaser D., Frosh S. (1995), *Dziecko seksualnie wykorzystywane*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Góralski A. (1976), *Metody opisu i wnioskowania statystycznego w psychologii*, PWN, Warszawa.
- Gromska J. (1988), *Kazirodztwo i jego tło społeczne*, materiały VI Krajowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP, Warszawa.
- Gruyer F., Fadier-Nisse M., Sabourin P. (1991), *La violence impensable*, Nathan, Paris.

- Herman J.L. (1999), *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Imieliński K., red. (1985), *Seksuologia. Zarys encyklopedyczny*, PWN, Warszawa.
- Imieliński K. (1990), *Seksiatria*, t. I i II, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Jaśkiewicz-Obydzińska T., Czerederecka A. (1995), *Wpływ relacji sprawca – ofiara na wybrane cechy zeznań małoletnich świadków pokrzywdzonych w sprawach o przestępstwa seksualne*, „Acta Sexologica”, vol. 1, nr 1.
- Jaśkiewicz-Obydzińska T. (1997), *Nadużycia seksualne wobec małoletnich – wybrane problemy prawne i psychologiczne*, w: D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch (red.), *Wobec przemocy*, Wydawnictwo ALL, Kraków.
- Jaśkiewicz-Obydzińska T., Kowanetz M., Wach E. (1997), *Sytuacja rodzinna a zeznania ofiar czynów kazirodczych*, „Prokuratura i Prawo” nr 5.
- Kępiński A. (1992), *Z psychopatologii życia seksualnego*, Wydawnictwo Sagittarius, Kraków.
- Kmieciak-Baran K. (1997), *Korzenie zła – przemoc wobec dzieci*, w: D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch (red.), *Wobec przemocy*, Wydawnictwo ALL, Kraków.
- Kodeks Karny* (1997), Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Kodeks Postępowania Karnego* (1997), Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Lew-Starowicz Z. (1992), *Przemoc seksualna*, Jacek Santorski & Co., Warszawa.
- Lew-Starowicz Z. (2000), *Seksuologia sądowa*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Lipowska-Teutsch A. (1995), *Rodzina a przemoc*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa.
- Ludwig K. (1995), *Terapia systemowa: podstawy teoretyczne i praktyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Namysłowska I. (1997), *Terapia rodzin*, Springer PWN, Warszawa.
- Pacewicz A. (1995), *Nadużycie seksualne wobec dzieci – rozpoznanie, terapia i profilaktyka*, w: E. Czyż, J. Szymańczak (red.), *Dziecko krzywdzone – próba opisu zjawiska*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa.
- Pospiszyl I. (1993), *Wykorzystywanie seksualne dzieci*, „Psychologia Wychowawcza” nr 1.
- Pospiszyl I. (1994), *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Praszkier R. (1992), *Zmieniać nie zmieniając. Ekologia problemów rodzinnych*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Praszkier R. (1995), *Przemoc w rodzinie – sprawcy i ofiary w świetle wybranych badań*, w: E. Czyż, J. Szymańczak (red.), *Dziecko krzywdzone – próba opisu zjawiska*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa.
- Schetzky D.H. (1990), *A Review of the Literature on the Long-term Effects of Childhood Sexual Abuse*, w: R.P. Luft (red.), *Incest-related Syndromes of Adult Psychopathology*, American Psychiatric Press, Washington.
- Schultz R. (1990), *Secrets of Adolescence: Incest and Developmental Fixations*, w: R.P. Luft (red.), *Incest-related Syndromes of Adult Psychopathology*, American Psychiatric Press, Washington.
- Travin S., Protter B. (1995), *Dewiacje seksualne*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Woodworth D.L. (1991), *Evaluation of Multiple-Family Incest Treatment Program*, w: M.Q. Patton, *Family Sexual Abuse: Frontline Research and Evaluation*, Sage.